

Тематична рубрика: ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 334.732.2

Волкова О.Г.,

к.е.н., доцент кафедри фінансів

Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Проблематика застосування заліку зустрічних вимог у зовнішньоекономічній діяльності України

Problem of application of counterclaims in foreign economic activity of Ukraine

Стаття присвячена питанню заліку зустрічних вимог у зовнішньоекономічних операціях та його ролі у забезпеченні повноти надходження валютної виручки за експортними угодами.

За результатами дослідження встановлено, що залік зустрічних вимог впливає на стан розрахунків та рівень надходжень валютної виручки за експортно-імпортними операціями, внаслідок чого він виступає як інструмент впливу на рівень валютних надходжень до країни.

Визначені основні проблеми застосування заліку зустрічних вимог за зовнішньоекономічними контрактами суб'єктами господарювання України та надано рекомендації щодо умов його регулювання: встановити заборону заліку зустрічних вимог між пов'язаними господарюючими суб'єктами, за зовнішньоекономічними угодами, укладеними з нерезидентами, зареєстрованими в офшорних зонах; надати право суб'єктам господарювання здійснювати залік зустрічних вимог зі сплатою певного дисконту від суми заліку на користь держави.

Статья посвящена вопросу зачета встречных требований во внешнеэкономических операциях и его роли в обеспечении полноты поступления валютной выручки по экспортным соглашениям.

За результатами дослідження встановлено, що зачет встречных требований влияет на состояние расчетов и уровень поступлений валютной выручки по экспортно-импортным операциям, вследствие чего он выступает как инструмент влияния на уровень валютных поступлений в страну.

Определены основные проблемы применения зачета встречных требования по внешнеэкономическим контрактам субъектами хозяйствования Украины и разработаны рекомендации по условиям его регулирования: установить запрет зачета встречных требований между связанными хозяйствующими субъектами, по внешнеэкономическим соглашениям, заключенным с нерезидентами, зарегистрированными в

офшорных зонах; предоставить право субъектам хозяйствования осуществлять зачет встречных требований с уплатой полного дисконта от сумм зачета в пользу государства.

The article is devoted to the issue of offsetting counterclaims in external economic operations and its role in ensuring the completeness of receipt of foreign exchange earnings under export agreements. According to the results of the study, it was established that the offsetting of counterclaims affects the state of payments and the level of receipts of foreign exchange earnings on export-import operations, as a result of which it acts as an instrument of influence on the level of foreign exchange earnings in the country.

The main problems of applying the offsetting requirements for foreign economic contracts to economic entities of Ukraine have been determined and recommendations on the conditions of its regulation have been developed: to establish a prohibition to set off counterclaims between related economic entities, on foreign economic agreements concluded with non-residents registered in offshore zones; to give the right to economic entities to set off counterclaims with the payment of a full discount from the amount of the set-off in favor of the state.

Ключові слова: валютні розрахунки, форми розрахунків, залік зустрічних вимог, надходження валютної виручки, розрахунки за зовнішньоекономічними контрактами .

Ключевые слова: валютные расчеты, формы расчетов, зачет встречных требований, поступления валютной выручки, расчеты по внешнеэкономическим контрактам.

Key words: currency settlements, forms of settlements, counterclaims, receipts of foreign exchange earnings, settlements under foreign economic contracts.

Постановка проблеми. Загальноприйнято розглядати залік зустрічних вимог як форму розрахунків за зовнішньоекономічними контрактами, яка виступає гарантією належної оплати за товари та послуги та впливає на вартість останніх. Разом з тим, залік зустрічних вимог впливає на стан розрахунків та рівень надходжень валютної виручки за експортно-імпортними операціями, внаслідок чого він виступає як інструмент впливу на рівень валютних надходжень до країни.

З огляду на тіньові процеси, девальваційний тиск на національну валюту, які мають місце в Україні, особливої актуальності набуває

проблематика ефективності застосування заліку зустрічних вимог у зовнішньоекономічній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню форм міжнародних розрахунків присвячені праці таких науковців як Носач Л [1]. Величко К. [2], Харко Д. [3] та інш. При цьому, дослідження здійснюються більшою мірою на рівні суб'єктів господарювання: акцентується увага на виборі оптимальної для останніх форми платежів за господарськими операціями. Разом з тим, застосування заліку зустрічних вимог пов'язано з проблематикою повернення валютної виручки за зовнішньоекономічними контрактами та відпливу капіталу за кордон. За таких умов, необхідними є додаткові дослідження щодо макроекономічних ефектів від застосування заліку зустрічних вимог за експортно-імпортними операціями та особливості його використання в сучасних умовах.

Постановка завдання. З'ясування особливостей використання заліку зустрічних вимог у зовнішньоекономічній діяльності суб'єктів господарювання в сучасних умовах та розробка заходів підвищення ефективності його застосування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Міжнародні розрахунки розглядають як систему платежів за зобов'язаннями, які виникають при здійсненні економічними агентами зовнішньоекономічної діяльності. Основними формами цих розрахунків є акредитив, банківський переказ, інкасо, чеки, векселі. Поряд з цим, суб'єктами господарювання в розрахунках за зовнішньоекономічними угодами активно використовується така специфічна форма як залік зустрічних вимог, внаслідок чого іноземна валюта за експортними операціями не перераховується на рахунки експортерів.

Враховуючи, що валютна виручка за експортними операціями є основним каналом надходження іноземної валюти до країни, вона виступає об'єктом державного валютного регулювання. Так, Законом України від

23.09.1994 № 185 „Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті” встановлено, що виручка резидентів у іноземній валюті від експорту продукції підлягає зарахуванню на їх валютні рахунки в уповноважених банках у строки виплати заборгованостей, зазначені в контрактах, але не пізніше 180 календарних днів з дати митного оформлення (виписки вивізної вантажної митної декларації) такої продукції, що експортується, а в разі експорту робіт, транспортних послуг – з моменту підписання акту або іншого документа, що засвідчує виконання робіт, надання транспортних послуг [3]. Відповідно до статті 4 зазначеного Закону порушення резидентами, строків розрахунків у сфері ЗЕД), тягне за собою стягнення пені з останніх, не зважаючи на те, що порушення строків розрахунків відбувається з боку нерезидентів - іноземних партнерів за зовнішньоекономічними угодами.

Крім безпосереднього перерахування виручки за поставлені товари та послуги за зовнішньоекономічними операціями, одним з способів припинення зобов'язання щодо оплати експортованих товарів та послуг є залік зустрічних вимог. Зустрічними вважаються такі взаємні зобов'язання за зовнішньоекономічними операціями між резидентом і нерезидентом, які є однорідними; строк виконання за зустрічними вимогами настав або не встановлений, або визначений моментом пред'явлення вимоги; між сторонами відсутній спір за цими операціями.

У результаті заліку зустрічних вимог експортна та імпортна операції з поставки товарів (послуг) знімаються з валютного контролю. В практичній площині це означає відсутність надходжень іноземної валюти на рахунки суб'єктів господарювання за експортовані товари (послуги).

На фоні скорочення загальних обсягів експорту товарів та послуг (за виключенням 2017 р.) та дисбалансу між обсягами експортом та імпортом для України залишається актуальним питання забезпечення надійних джерел надходження іноземної валюти (рис.1).

Проблему дефіциту іноземної валюти в державі посилює заборгованість по валютним операціям. Так, про відтік валютних коштів за межі України шляхом здійснення експортно-імпортних операцій свідчать показники заборгованості по розрахунках між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності. Зокрема, у період 2016– I кв. 2018 р. сума заборгованості нерезидентів - суб'єктів господарювання перед резидентами – суб'єктами господарювання України за експортними операціями зросла в 2,1 раза та склала 117,7 млрд грн [5]. Наразі, за експертними оцінками сума неповернутої валютної виручки найбільшого експортоорієнтованого на сьогоднішній день сектору національної економіки аграрного сектору за 2014-2016 рр. становить 3-3,5 млрд дол [6].

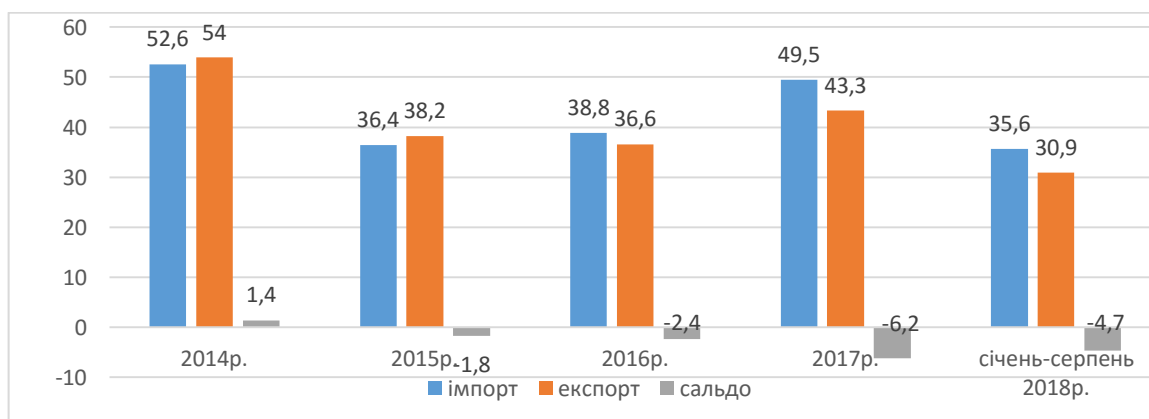

Рис.1 Динаміка зовнішньоторгівельного балансу України у період 2014-січень-серпень 2018рр., Млн. дол. США

Джерело. Складено за даними [4]

За результатами контрольно-перевірочної роботи Державної фіскальної служби України обсяги простроченої дебіторської заборгованості від здійснених зовнішньоекономічних операцій, протягом 2016–I кв. 2018 рр. збільшилися з 2,3 до 3,4 млрд дол. США, у тому числі :

– 1,6 млн дол. США (0,1%) – заборгованість, що виникла внаслідок здійснення поставки без оформлення МД типу ІМ-40;

– 1 198,8 млн дол. США (38,5%) – заборгованість, що виникла внаслідок ненадходження валютної виручки на територію України в законодавчо встановлені строки при здійсненні експорту;

– 1 915,1 млн дол. США (61,4%) – заборгованість, що виникла внаслідок ненадходження товару законодавчо встановлені строки на територію України при здійсненні імпорту [5].

Негативна тенденція зберігається щодо стану заборгованості за зовнішньоекономічними контрактами, яку декларують безпосередньо суб'єкти господарювання (табл.1).

Таблиця 1

Заборгованість за експортно-імпортними, бартерними та іншими зовнішньоекономічними контрактами з порушенням законодавчо встановлених термінів розрахунків

Показник	2015р.		2016р.		2017р.	
	Юридичні особи	Фізичні особи	Юридичні особи	Фізичні особи	Юридичні особи	Фізичні особи
Заборгованість зовнішньоекономічними контрактами Млн.грн	53700	20,4	56400	23,3	56000	15,7

Джерело. Складено за даними [5]

Слід відмітити, що в рамках поточного регулювання стану валютного ринку, центральним банком приймаються відповідні захисні механізми щодо протидії зловживанням з валютними цінностями та з метою забезпечення повноти надходження іноземною валюти до країни. Так, Постановою Правління НБУ України від 13.12.2016 р. № 410 «Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України» уповноважені банки не знімають з контролю експортні операції клієнтів на підставі зарахування зустрічних однорідних вимог, які виражені в іноземній валюті 1 групи Класифікатора іноземних валют та банківських металів / російських рублях (незалежно від суми операції); в інших валютах, якщо загальна сума зобов'язань становить більше 500

000 дол. США. Заборона не розповсюджується за операціями операторів телекомунікацій з оплати міжнародних телекомунікаційних послуг. Правомочність застосування таких заходів з боку центрального банку підтверджується судовою практикою, яка розглядає їх як тимчасові захисні заходи, які запроваджуються Національним банком України в рамках наданих йому повноважень відповідно до ст. 7¹ Закону України "Про Національний банк України"[7] .

З урахуванням негативних тенденцій в сфері розрахунків за зовнішньоекономічними контрактами, слід визнати, що існуючі на сьогоднішній день заборони та обмеження в сфері валютних розрахунків за зовнішньоторгівельними угодами, не є достатньо ефективними. Зокрема, заборона на проведення заліку зустрічних вимог в рамках постійних взаємних господарських операцій між резидентами та їх іноземними контрагентами, порушує права їх учасників у формуванні власної розрахункової політики, яка виступає вагомим чинником ефективності зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання.

Саме висока волатильність національної валюти змушує їх використовувати захисні для власного бізнесу інші форми розрахунків, у тому числі залік зустрічних вимог. У цьому аспекті, державне регулювання валютних операцій має стимулювати учасників зовнішньоекономічних угод до забезпечення своєчасного та повного розрахунку з боку нерезидентів. Припинення зобов'язань за експортно-імпортними операціями шляхом заліку зустрічних вимог має бути економічно не вигідними для його учасників. Вбачається за доцільним надати право суб'єктам господарювання здійснювати залік зустрічних вимог зі сплатою певного дисконту від суми заліку на користь держави.

Приймаючи до уваги, що заборони та обмеження в сфері валютних розрахунків мають на меті попередити зловживання з боку учасників господарських операцій, доцільно визначити критерії цих операцій, за якими заборонено залік зустрічних вимог, зокрема, між пов'язаними

особами; особами, які здійснюють господарські операції з офшорними країнами.

Зауважимо, що з 09.02.2019 року в Україні набувають чинності нові правила регулювання валютних операцій відповідно до Закону України «Про валюту і валютні операції» від 21.08.2018р. №2473-VII [8]. Метою цього нормативного акту є запровадження валютної лібералізації в країні. Незважаючи на проголошене вільне здійснення валютних операцій на території України, Законом України «Про валюту і валютні операції» передбачено перелік захисних заходів, які має право запроваджувати центральний банк за певних обставин, а саме: за наявності обставин, що загрожують стабільності банківської та (або) фінансової системи держави, наявності ознак нестійкого фінансового стану банківської системи, погіршення стану платіжного балансу України, а саме:

1) обов'язковий продаж частини надходжень в іноземній валюті у межах, передбачених нормативно-правовими актами Національного банку України;

2) встановлення граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів;

3) встановлення особливостей здійснення операцій, пов'язаних із рухом капіталу;

4) запровадження дозволів та (або) лімітів на проведення окремих валютних операцій;

5) резервування коштів за валютними операціями;

6) заходи відповідно до ст.7¹ Закону України "Про Національний банк України", виключний перелік яких визначається нормативно-правовими актами Національного банку України.

Враховуючи дефіцитність зовнішньоторгівельного балансу, необхідність погашення боргових зобов'язань в іноземній валюті, для України зберігається високий рівень девальваційного тиску на національну валюту. За таких умов, з високою ступеню вірогідності можна

передбачити збереження Національним банком України існуючих на сьогоднішній день нормативів та обмежень в сфері валютних розрахунків, у тому числі заборону на здійснення заліку зустрічних вимог за зовнішньоекономічними угодами.

Висновки з проведеного дослідження. Для України проблематика застосування заліку зустрічних вимог за зовнішньоекономічними операціями пов'язана з питанням виведення з країни капіталу шляхом не повернення експортної виручки за зовнішньоекономічними контрактами. Залік зустрічних вимог у зовнішньоекономічних операціях впливає на обсяги та структуру фінансових потоків учасників цих операцій, зокрема на обсяги валютних надходжень та витрат.

Для держави з дефіцитним станом зовнішньоторгівельного балансу, будь-які скорочення обсягів надходжень іноземної валюти, виступають додатковим чинником девальваційного тиску на національну валюту.

На сьогоднішній день сфера застосування заліку зустрічних вимог обмежена внутрішньонаціональними операціями. Заборона державою заліку зустрічних вимог у зовнішньоекономічній сфері є захисним механізмом валютного ринку та однією з форм забезпечення своєчасного та повного повернення валютної виручки за зовнішньоекономічними контрактами, інструментом запобігання незаконного відпливу капіталу. Разом з тим, існуюча негативна динаміка заборгованості нерезидентів за зовнішньоекономічними операціями свідчить про недостатню ефективність існуючої системи заборон та обмеження в сфері валютних розрахунків.

Враховуючи, що заборона заліку зустрічних вимог обмежує права суб'єктів господарювання на здійснення власної розрахункової політики та негативно впливає на їх господарську діяльність, запропоновано встановити заборону заліку зустрічних вимог між пов'язаними господарюючими суб'єктами, за зовнішньоекономічними угодами, укладеними з нерезидентами, зареєстрованими в офшорних зонах. Надати

право суб'єктам господарювання здійснювати залік зустрічних вимог зі сплатою певного дисконту від суми заліку на користь держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Носач Л. Л. Системність вибору оптимальної форми оплати міжнародних розрахунків / Л. Л. Носач, К. Ю. Величко // Бізнес Інформ. - 2016.- № 10. - С. 39-46.
2. Харко Д. Зарахування однорідних зустрічних вимог у зовнішньоекономічних розрахунках/ Д. Харко // Юрист @ Закон .- 2017. - №28
3. Закон України від 23.09.94 р. № 185/94-ВР «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті». Режим доступу: [www. http: // rada.gov.ua](http://rada.gov.ua)
4. Національний банк України : Офіційна Інтернет сторінка: Режим доступу: [www. http: // nbank.gov.ua](http://nbank.gov.ua)
5. ЗВІТ Рахункової палати України від 26.06.2018 № 15-5 «Про результати аудиту ефективності виконання повноважень державними органами щодо забезпечення контролю за дотриманням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності вимог валютного законодавства // Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16757250/zvit_15-5_2018.pdf?subportal=main
6. Інтернет-ресурс: <https://samopomich.ua/tin-na-polyah-yak-zurynyty-nezakonni-operatsiyi-na-agrorynku/>
7. Постанова Правління Нацбанку України від 13.12.2016 р. № 410 «Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України».
8. Закон України «Про валюту і валютні операції» від 21.08.2018р. №2473-VII. Режим доступу: [www. http: // rada.gov.ua](http://rada.gov.ua)